

Дубравська Н.М.,
к.психол.н., доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
Концевич М., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

Формування компетентностей самоконтролю та самооцінки молодших школярів

Як показує практика, у більшості учнів слабо розвинені навички контролю і самоконтролю. Тому розвиток навичок самоконтролю, виховання звички оцінювати результати своєї праці є одним з найважливіших завдань, що стоїть перед учителем початкової школи.

Уже в перші дні навчання в учнів початкової школи формуються контрольно-оцінні дії. На уроках учитель разом із дітьми визначає критерії, за якими можна оцінити будь-яку дію. Після самооцінки учня вчитель оцінює роботу за тими ж критеріями. Учень починає бачити, що не завжди оцінки різних людей збігаються, вчиться рахуватися з різними точками зору.

Далі на навчальних заняттях проводиться робота із засвоєння кожним учнем прийомів контролю й оцінки. Учні працюють над поопераційним контролем за наданим еталоном, алгоритмом, над виробленням критеріїв оцінки виконання окремих завдань, над взаємоконтролем і взаємооцінюванням.

Поопераційний контроль забезпечує свідоме виконання навчального завдання на всіх його етапах, своєчасне виправлення помилок. Поопераційний контроль відноситься не тільки до вже виконаних завдань, але й до запланованих, що забезпечує можливість аналізувати роботу над навчальним завданням ще до фактичного його виконання, прогнозувати результат.

Володіючи такою формою контролю, учні, отримавши завдання, не поспішають відразу його виконувати. Спочатку вони планують хід його

виконання, зіставляють і оцінюють відомі їм способи розв'язання, свідомо вибирають найбільш раціональні, продумують можливі наслідки їхнього застосування і тільки після цього приступають до виконання завдання. Якщо виникає необхідність, учні можуть повернутися до будь-якого етапу виконання завдання, перевірити склад виконаних дій, усвідомити помилкові й виправити їх. Отже, завдання вчителя вичленити в сумісній діяльності з учнями перелік операцій (скласти певний алгоритм), необхідних для виконання завдання, і приділяти їм особливу увагу. За визначеними кроками школярі перевіряють свої дії: виконана чи ні та чи інша операція.

Формування контрольної-оцінної самостійності в 1 класі починається з роботи з еталонами. Ця робота проводиться на каліграфічних хвилинках, де зразки написання букв, поєднань букв, цифр є в зошитах із друкованою основою. Наприклад, на уроці письма після пояснення і показу вчителя учні отримують завдання: "Напишіть велику букву «Д», зберігаючи параметри еталона (нахил, висота, ширина)". Після того, як учні самостійно написали рядок, учитель дає завдання: "Підкреслити букви, які збігаються з еталоном". Під час перевірки вчитель виконує аналогічну роботу.

Робота з еталонами – це основа змістовної оцінки учнів. Привчивши учнів працювати з еталонами такого вигляду, ми готуємо їх до вироблення власних еталонів, які, у свою чергу, допоможуть здійснювати оцінювання своєї роботи.

При формуванні контрольної-оцінної самостійності в 2 класі можна користуватися знаками «!» (знак впевненості) і «?» (знак сумніву). Ці знаки можна застосовувати в будь-якому виді роботи, що виконується учнями самостійно. Напроти завдання на полях учні ставлять «!», якщо впевнені в правильності його виконання, і «?», якщо сумніваються. Після перевірки роботи з еталоном учень знову ставить відповідний знак. У результаті такої роботи на полях з'являються такі записи:

«?!» – спочатку учень сумнівався в правильності виконання роботи, а після перевірки впевнився, що робота виконана правильно.

«??» – сумніви в правильності виконання роботи підтвердились.

«!!» – впевненість у правильності виконання роботи підтвердилась.

«!?» – впевненість у правильності виконання не підтвердилась.

Використання знаків сумніву і впевненості дає можливість вчителю перевірити навчальні уміння й навички та навичку самоперевірки.

Для формування дії самоконтролю на матеріалі програмного змісту навчання математики важливі такі завдання, які націлюють учнів на аналіз своїх дій, знаходження й виправлення різних огріхів, на порівняння своїх дій зі зразками, представленими в повному або схематичному, конкретному або узагальненому вигляді.

Одним із ефективних прийомів формування самоконтролю є взаємоперевірка, тому що багато учнів початкової школи більш уважно ставляться до перевірки робіт своїх товаришів, ніж до перевірки власної. Діти, об'єднані в пари, можуть обмінюватись зошитами для того, щоб перевірити самостійно виконану кожним із них роботу.

Така форма роботи сприяє розвитку інтересу до дій контролю і самоконтролю. У ситуації, коли учень перевіряє роботу сусіда, він умовно приймає на себе роль учителя, з позиції якого і здійснює контроль за виконанням завдання. Завдання такого типу підсилюють мотивацію й активізують увагу учня, формують відповідальне ставлення як до розв'язання задачі, так і до виконання контролю.

Починати розвиток навичок самоконтролю доцільно вже з перших днів навчання дітей у школі і проводити цю роботу в різноманітних видах навчальної діяльності і на різних етапах уроку. Систематична й цілеспрямована робота із формування самоконтролю позитивно впливає на засвоєння знань, умінь та навичок, передбачених програмою, стимулює творчу активність і самостійність мислення учнів. Рівень сформованості навичок самоконтролю багато в чому визначає як усвідомленість засвоєння програмного матеріалу, так і розвиток здатностей до саморегуляції.

Самооцінка учня відбиває його внутрішній зв'язок з об'єктом вивчення і самостійної діяльності. Вона дає змогу школяреві перевірити правильність або помилковість своїх дій, виконання завдань, виправити помилки, внести необхідні зміни і скоректувати свою роботу.

Роль самооцінки виходить далеко за межі навчально-пізнавальної діяльності. З нею пов'язане формування важливих особистісних якостей людини, таких як відповідальність і самокритичність, уміння контролювати свої вчинки та дії, передбачати їхні наслідки.

Об'єктивна самооцінка допомагає виробити здатність рівнятися на кращі зразки праці і ставлення до дорученої справи. Готуючись до вчительського контролю, учень здебільшого сам перевіряє, наскільки міцно і повно засвоєний матеріал, чи правильно виконані домашні завдання. Внутрішня згода з оцінкою вчителя, розуміння її справедливості – одна з важливих умов вироблення в учня правильної самооцінки, вміння об'єктивно судити про якість своєї відповіді чи виконаного завдання.

Самооцінка формується, перш за все, під впливом результатів навчальної діяльності. Але оцінюють ці результати дорослі – вчитель, батьки. Ось чому саме їхня оцінка визначає самооцінку молодших школярів. Прийнято розрізняти адекватну й неадекватну – завищену чи занижену – самооцінку. Самооцінка не залишається стабільною. Залежно від успіхів у діяльності, вікових особливостей і багатьох інших факторів вона змінюється. Основними факторами, від яких залежить становлення самооцінки молодших школярів, є шкільна оцінка, особливості спілкування вчителя з учнями, стиль домашнього виховання.

Орієнтуючись на оцінку вчителя, діти вважають себе і своїх ровесників відмінниками, невстигаючими і т. п., наділяючи представників кожної групи відповідними якостями. Оцінка успішності в молодших класах, по суті, є оцінкою особистості в цілому і визначає соціальний статус дитини. Тому необхідно пам'ятати, що треба розрізняти оцінку діяльності й оцінку особистості. Молодші школярі ще погано диференціюють ці поняття. Тому

негативний відгук про свою роботу вони сприймають як оцінку: ти погана людина.

Оцінка вчителя є для молодших школярів основним мотивом і міркою їхніх зусиль, прагнень до успіху. При цьому важливо, щоб учитель у приклад дітям ставив не інших дітей, а результати їхньої власної роботи раніше і тепер. Використовуючи прийом порівняння для показу учневі його власного, хай навіть незначного, руху вперед, він закріплює довіру учня до себе, до своїх можливостей.

На становлення самооцінки великий вплив має стиль виховання в сім'ї. Як правило, діти із завищеною самооцінкою виховуються в обстановці некритичності, загального захвалювання. У сім'ях, де діти мають високу (але не завищену) самооцінку, увага до особистості дитини поєднується з достатньою вимогливістю, батьки не застосовують принизливих покарань і з задоволенням хвалять, якщо дитина на це заслуговує. Діти із заниженою самооцінкою користуються великою свободою в сім'ї, але ця свобода, по суті, результат безконтрольності, наслідок байдужості батьків до дітей.

У молодших школярів спостерігаються всі види самооцінки. Причому від класу до класу зростає вміння правильно оцінювати себе, свої можливості і, в той же час, знижується тенденція переоцінювати себе. Усе це говорить про те, що самооцінка молодшого школяра динамічна й поступово переходить у внутрішню позицію особистості, стає мотивом поведінки, впливає на формування певних якостей особистості.

Діти, що мають адекватну самооцінку, активні, комунікабельні, володіють почуттям гумору. Вони самостійно шукають помилки у своїх роботах, вибирають завдання відповідно до своїх можливостей. Після успішного розв'язання вибирають таке ж або більш складне. Їхні прогнози на своє майбутнє на кінець молодшого шкільного віку стають усе більш усвідомленими.

Діти з високою адекватною самооцінкою відрізняються активністю, прагненням до досягнення успіху в кожному виді діяльності. Їм характерна

максимальна самостійність. Вони впевнені в тому, що власними зусиллями можна досягти успіху. Причому, їхній оптимізм базується на правильній самооцінці своїх можливостей і здібностей.

Неадекватна, занижена самооцінка в молодших школярів яскраво проглядається в їхній поведінці і якостях особистості. Якщо таким дітям запропонувати перевірити свою роботу і знайти в ній помилки, вони мовчки перечитають роботу, нічого не змінюючи, або відмовляться перевіряти, мотивуючи це тим, що все рівно нічого не побачать. Ці діти обирають тільки легкі завдання. Вони мовби бережуть свій успіх і, боячись його втратити, бояться самої діяльності. Нормальному розвитку дітей із заниженою самооцінкою заважає підвищена самокритичність, невпевненість у собі. І все ж ці діти чутливі до схвалювання, до всього, що підвищило б їхню самооцінку.

Діти із завищеною самооцінкою переоцінюють свої можливості, результати діяльності, особистісні якості. Вони обирають завдання, які їм не під силу. Після поразки продовжують наполягати на своєму або переключаються на найлегше завдання. Вони не обов'язково розхвалюють себе, але із задоволенням критикують все, що роблять інші.

Отже, причинами формування неадекватної самооцінки в молодших школярів є: обмежене коло спілкування й діяльності; занижені або завищені оцінки, які дають дитині інші люди; слабкий розвиток оціночних відношень у колективі, відсутність традиції оцінювати й контролювати дії та вчинки однокласників; випадкові успіхи й невдачі. Саме тому необхідною вбачається цілеспрямована робота із формування в дітей належного рівня самооцінки. За цієї умови вона позитивно впливатиме на виховання в учнів таких важливих якостей, як самокритичність, впевненість у своїх силах тощо.